

Тетяна Бевз

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «БАТЬКІВЩИНА»
НА СТАРТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ
ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2012 р.

У статті розглядається діяльність Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» в умовах старту виборчої кампанії 2012 р. Особлива увага акцентується на труднощах, з якими зіткнулася політична партія. Розглядаються виборчі технології, які застосовувало Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» упродовж листопада 2011 р.–березня 2012 р.

Ключові слова: Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», політична партія, фракція «БЮТ-Батьківщина», виборча кампанія, виборчі технології.

Tatiana Bevz. All-Ukrainian Union «Fatherland» at the start of the parliamentary election campaign in 2012. The article deals with the activities of All-Ukrainian Union «Fatherland» in the start of the campaign in 2012 special attention is accented on the difficulties faced by political party. Consider voting technologies used All-Ukrainian Union «Fatherland» during November 2011 – March 2012.

Key words: All-Ukrainian Union «Fatherland», political party, faction «ByuT-Fatherland», the campaign, election technology.

Виборча кампанія 2012 р. для Всеукраїнського об'єднання «Батьківщини»^{*} розпочалася в умовах, коли лідер

^{*} Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (ВО «Батьківщина») створено на I (Установчому) з'їзді 9 липня 1999 р. Зареєстрована партія Міністерством юстиції України 16 вересня 1999 р. (реєстраційний номер 1222). Перший голова – В. Драченко.

Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – активний учасник усіх виборчих кампаній 2002-2010 рр. (з кожними виборами фракція «Блоку Юлії Тимошенко-Батьківщина» («БЮТ-Б») збільшувалася, а лідер партії двічі, у 2005 і 2007 р., ставала Прем'єр-міністром).

У 2002 р. партія вперше брала участь у парламентських виборах у складі виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко», здобувши підтримку майже 2 млн голосів виборців та 22 депутатських мандати у Верховній Раді України IV скликання.

ВО «Батьківщина» упродовж п'яти років була одним з лідерів опозиційних демократичних сил України. Разом з іншими політичними силами ініціювала проведення в Україні масових акцій протесту, закликаючи народ до активної боротьби за свої права. 2 липня 2004 р. «Блок Юлії Тимошенко» підписав угоду з Блоком «Наша Україна» у Верховній Раді України щодо формування коаліції «Сила народу». Угода проголошувала підтримку на виборах кандидата на пост Президента України В. Ющенка. Було затверджено програму спільних дій – «Маніфест народної перемоги» та визначені принципи й основні положення плану організаційних і кадрових дій після перемоги на виборах. Партія взяла найактивнішу участь у помаранчевій революції і зробила свій внесок у її перемогу. Після перемоги В. Ющенко лідер партії була призначена Прем'єр-міністром України. Перший «помаранчевий» уряд існував упродовж лютого–вересня 2005 р. Після відставки уряду партія перейшла в опозицію.

Участь у парламентських виборах 2006 р. ВО «Батьківщина» брала у складі «Блоку Юлії Тимошенко». Блок продемонстрував приголомшливий результат, збільшивши своє представництво у Верховній Раді України більш ніж в п'ять разів – до 129 депутатів. З них 72 парламентарія були членами ВО «Батьківщини».

опозиційної партії перебував у в'язниці** . Партійні соратники Ю. Тимошенко шукали шляхи її визволення. Підтримку висловлювали і лідери інших партій. Зокрема, лідер Політичної партії «Україна Майбутнього» С. Олійник, ще на початку жовтня 2011 р. заявив, що вже сьогодні ставиться під сумнів легітимність парламентських виборів 2012 р., якщо у виборчій кампанії не зможе взяти участь Ю. Тимошенко [1]. З іншого боку перешкодою міг стати й новий виборчий закон. 31 жовтня 2011 р. народний депутат України, голова Київської обласної партійної організації ВО «Батьківщина», член Політради ВО «Батьківщина» К. Бондарев зазначив, що «Закон про вибори народних депутатів, який планує ухвалити Партія регіонів, позбавить опозиційні політичні партії будь-яких шансів на перемогу» [2]. Далі він наголосив, якщо буде проголосований новий закон, то і формування дільничних виборчих комісій, територіальних виборчих комісій буде віддано повністю на розсуд Центральної виборчої комісії і там одностайною більшістю будуть прийматися рішення за принципом: хто сподобається, а хто ні, і жодних рівних умов для політичних партій існувати не буде в принципі [2].

Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» 31 жовтня 2011 р. розпочало збір підписів громадян у регіонах за проведення позачергових виборів Верховної Ради України й Президента у разі відмови розгляду Верховною Радою

На позачергових виборах до парламенту 2007 р. «Блок Юлії Тимошенко» переконливо здобув перемогу у 14 областях України, фінішувавши із результатом у 30,71 % (здобувши підтримку 7 млн виборців) і парламентським представництвом у кількості 159 народних депутатів.

Станом на грудень 2011 р. партія нараховувала 2 300 обласних, міських, районних первинних організацій, а також в Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі.

** Лідер Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» була заарештована 5 серпня 2011 р. За результатами розгляду так званої «газової» справи. Печерський районний суд м. Києва 11 жовтня 2011 р. засудив Ю. Тимошенко до 7 років ув'язнення. Звинувачувальний вирок набув чинності 23 грудня 2011 р. З 30 грудня перебувала у Качанівській колонії.

України законопроекту про декриміналізацію статті, за якою було винесено вирок Ю. Тимошенко. Депутати від «Блоку Юлії Тимошенко-Батьківщина» («БЮТ-Б») підготували проект постанови про розпуск парламенту й зібрали під відповідною ініціативою 105 підписів народних депутатів. Партія ініціювала в областях через свої партійні осередки збір підписів за вимогу розпуску парламенту і проведення позачергових парламентських і президентських виборів [3]. На сайтах обласних організацій ВО «Батьківщина» ще 22 жовтня 2011 р. з'явилася інформація, що влада посилюватиме тиск на опозицію і порушуватиме нові кримінальні справи, щоб не допустити опозицію до участі у виборах. Обласні, міські та районні організації підтримали ініціативу фракції «БЮТ-Б». Майже 10 тисяч підписів зібрали прихильники й активісти ВО «Батьківщини» у Київській області; 24 000 – у Закарпатській області; 5 562 – на Тернопільщині [4]. Ці дані є свідченням того, що різні регіони однаково реагували на пропозицію проведення дочасних виборів. Власне, не було розбіжностей на електоральному полі симпатиків ВО «Батьківщини» на початку листопада 2011 р. Проте дана акція не стала масовою, реалізувати намір проведення позачергових виборів реальної можливості не було. Потрібно було діяти, виходячи з ситуації, що склалася, а саме – розпочався процес підготовки нового виборчого закону.

В ухвалі травневого з'їзду 2011 р. ВО «Батьківщини» було визначено, що народні депутати від партії мають наполягати на проведенні виборів 2012 р. на основі чинного закону, «який добре зарекомендував себе під час виборчих кампаній 2006 та 2007 рр. відповідно до авторитетних міжнародних оцінок, забезпечив прозоре, чесне проведення виборів» [5]. Єдино можливою зміною до закону про вибори, згідно з ухваленою постановою з'їзду, у ВО «Батьківщині» вважали перехід до відкритих партійних списків. Натомість, ситуація осені 2011 р. свідчила про те, що у жодному випадку не залишиться попередній закон чинним. Тому опозиція готувала свої проекти виборчого закону. 31 жовтня 2011 р. лідер фракції «БЮТ-Б» І. Кириленко заявив, що опозиція відкликає всі свої законопроекти

про вибори народних депутатів і закликав представників парламентської більшості зробити те ж саме для того, щоб розробити спільний документ. Опозиція вимагала також створити нову робочу групу з розробки законопроекту про вибори, до складу якої повинно увійти 50 % представників опозиції.

У розробці підсумкового варіанта нового закону про парламентські вибори брали участь опозиціонери, і, незважаючи на це, була запропонована непопулярна серед «меншовиків» змішана виборча система з 5 – відсотковим бар'єром і забороною на виборчі блоки. Безумовно, підвищення виборчого бар'єру до 5 % на парламентських виборах 2012 р. створить умови, коли майже половина виборців проголосує за партії, які не наберуть встановлену законом мінімальну кількість голосів. Чинниками цього явища можуть стати велика кількість учасників виборів і розпорошення електоральних симпатій між «старими» та «новими» політичними проектами [6]. Напередодні прийняття закону про вибори у Всеукраїнському об'єднанні «Батьківщина» критикували поданий владою законопроект і заявляли, що не віддадуть за нього голоси, якщо більшість не піде на поступки у ключових питаннях. Парламентська меншість вимагала, щоб 70 %, тобто 300 депутатів, обиралися за партійними списками, дозволити участь у виборах партійних блоків і зниження прохідного бар'єру. Втім, пізніше опозиція погодилася знизити свої вимоги [7]. Українські ЗМІ повідомляли, що опозиція також обумовлювала свою підтримку закону про вибори поступками у справі лідера партії – Ю. Тимошенко.

Однак уже 17 листопада 2011 р. Верховна Рада України 366 голосами «за» ухвалила новий закон «Про вибори народних депутатів України». Дискусії тривали понад рік, але до останнього дня не було остаточно відомо всіх деталей майбутнього виборчого закону. Більшість представників опозиції змогли досягти консенсусу з провладними депутатами щодо одного з варіантів реформи. Крім того, обидві партії мали навчати членів майбутніх виборчих комісій. При прийнятті закону про вибори опозиція висунула 20 поправок, 17 були прийняті. Що стосується решти

трюх, то вони спочатку були такими, що шансів просунути їх не було, але вони стали предметом «торгів» [8]. Окремі опозиціонери пояснювали, що фінальним акордом, який переконав їх у необхідності проголосувати за новий закон, став відвертий шантаж від Партії регіонів: або приймається наявний законопроект, або більшість голосує за законопроект О. Єфремова, який містить ще більш жорсткі норми. Окремі представники ВО «Батьківщини» вважали, що в обмін на ці голоси влада погодиться звільнити Ю. Тимошенко (що виглядало, м'яко кажучи, зовсім непереконливо). Внаслідок поспішного голосування за нові правила проведення виборчої кампанії народні депутати схвалили відверто неконституційне положення про можливість одночасного балотування до парламенту в одномандатному та загальнодержавному окрузі за змішаною системою. Тим більше, що Конституційний Суд України визнав аналогічне положення неконституційним ще у 1998 р. Ухвалений закон став небезпечним сигналом для суспільства щодо допустимості порушення Конституції України заради тимчасового політичного компромісу. Крім того, внаслідок поспішного прийняття закону ряд його положень виявилися взаємно суперечливими, що, ймовірно, ускладнить організацію майбутніх виборів. За інструментами боротьби з фальсифікаціями, що надані суб'єктам виборчого процесу, закон не дотягував навіть до старого закону 2005 р. А до проекту Виборчого кодексу, розробленого парламентською робочою групою, за цим параметром йому зовсім далеко.

Перед голосуванням О. Турчинов терміново зібрав наявних депутатів і проінформував: а) фракція голосуватиме у вільному режимі; б) Ю. Тимошенко не має категоричних заперечень, але: в) зв'язатися з нею безпосередньо зараз неможливо. Перевірити цю інформацію депутати, певна річ, не могли. Зерно сумніву було посіяно. Із 103 народних депутатів фракції «БЮТ-Батьківщина» проголосували «за» новий виборчий закон – 62 депутати, «проти» – 0, утрималися – 3, не голосували – 13 та були відсутні 25 народних депутатів [9]. Власне, подані фракцією голоси суттєво ситуацію не змінили, закон був би прийнятий у

будь-якому разі, однак авторитет і позиція фракції суттєво постраждала. Зокрема, заступник голови СПУ Д. Русак висловив припущення, що підтримавши закон, БЮТ у зговорі з А. Яценюком вирішили електорально поділити Україну. Лідер Політичної Партії «Україна майбутнього!» С. Олійник висловив позицію відносно того, що Ю. Тимошенко була проти того, щоб її фракція голосувала разом із більшістю за новий виборчий закон. Свою позицію С. Олійник мотивував тим, що, по-перше, поки Ю. Тимошенко і Ю. Луценко ув'язнені, навіть мови бути не могло про спільне голосування «БЮТ-Б» і Партії регіонів; по-друге, Ю. Тимошенко завжди публічно виступала проти мажоритарної виборчої системи [10]. Загалом, С. Олійник, був надто категоричним в оцінках, констатувавши, що фракції «БЮТ-Б» більше немає. Певна доля правди, ймовірно, у цьому прогнозі була, оскільки незважаючи на те, що більшість фракції підтримала виборчий закон, єдності у його оцінці і сприйнятті не було. Так, керівник фракції І. Кириленко назвав його компромісом, тоді як С. Соколов відзначав, що це не був компроміс. А. Павловський назвав його дуже тяжким компромісом для опозиції. Мотивуючи свою відмову голосувати за закон фракція «БЮТ-Батьківщина» тим, що голосування за закон було ідентично тому, що поставили перед вибором: «Ви будете сидіти в загальній камері чи будете в карцері?» От опозиція за цим законом обрала загальну камеру в Лук'янівському СІЗО. Все ж таки загальна камера краща, ніж карцер. От така ціна цього питання. Не думаю, що тут ми отримали якісь переваги чи ще щось. Влада дозволила опозиції врахувати якихось 20 технічних питань. Але не врахували основні політичні вимоги. Тому я принципово і не голосував за це [11].

Члени ВО «Батьківщина» на місцях не без великого ентузіазму сприйняли новий виборчий закон. Зокрема, перший заступник голови Закарпатської обласної організації партії «ВО «Батьківщина», депутат Закарпатської обласної ради А. Ліврінц вважав, що фракція «Батьківщини» підтримала Закон «Про вибори депутатів Верховної Ради України», оскільки вибір стояв між поганим і ще

гіршим. Він був впевнений у тому, що негативні моменти в законі все ще були, але під тиском європейської спільноти більшість змушена була дослухатися й до голосу опозиції [12]. На думку першого заступника Тернопільської обласної організації ВО «Батьківщина» В. Бойка, закон можна оцінювати позитивно, адже при його прийнятті вдалося добитись ряду поправок [13].

О. Турчинов визнав, що ВО «Батьківщина» не в захваті від нового закону про вибори народних депутатів, однак цей закон, на його думку, зменшує ризики фальсифікацій. Натомість С. Подгорний досить оптимістично заявив, що новий Закон про вибори дає можливість опозиції перемагати на майбутніх виборах. Свою позицію він підтвердив тим, що соціологічні дослідження показують, що ВО «Батьківщина» станом на листопад 2011 р. мала достатньо високий рівень довіри як самостійна політична партія. Водночас членам фракції дорікали, що поведінка фракції під час голосування виборчого закону найвідданіших бютівців не свідчила про те, що ув'язнення Ю. Тимошенко для частини партії це лише політтехнологія і її страждання частина однопартійців з радістю використовувала для просування власних інтересів.

Ситуація різко погіршилася через 20 днів, коли у відставку був змушений подати лідер фракції «БЮТ-Б» І. Кириленко. Сталося це після його публічної заяви про те, що Блок готовий «підтримати непопулярні законопроекти» влади в обмін на звільнення Ю. Тимошенко. За наказом О. Турчинова заяву негайно дезавуювали, і на зборах фракції І. Кириленко повідомив про відставку, а на його місце затвердили А. Кожем'якіна. Скандал намагалися зам'яти: І. Кириленко сам публічно схвалив свій же відхід. Проте було пізно: у ЗМІ активно заговорили про «підклимний переворот», влаштований О. Турчиновим та А. Кожем'якіним. Стосовно зміни лідера фракції «БЮТ-Батьківщина» директор Центру політичних досліджень «Пента» В. Фесенко зазначив, що призначення А. Кожем'якіна на посаду лідера фракції «БЮТ-Батьківщина» свідчить про те, що один з лідерів О. Турчинов намагався централізувати фракцію [14]. При цьому політолог

підкреслив, що і молодим політикам з БЮТ не подобається те, що О. Турчинов намагається об'єднатися з А. Яценюком перед парламентськими виборами і створити єдиний список. Як відомо, 18 листопада 2011 р. Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» і Політична партія «Фронт Змін» ухвалили рішення на майбутніх парламентських виборах (2012 р.) об'єднати свої зусилля в боротьбі за місця у Верховній Раді України. Об'єднання зусиль передбачалося у формуванні загального єдиного списку кандидатів на виборах у мажоритарних округах. Планувалося, що список опозиція почне формувати вже на наступному тижні, тоді ж мала бути побудована і схема взаємодії партій безпосередньо під час передвиборчої кампанії.

Новий виток скандалу стався після візиту до СІЗО єврокомісара Ш. Фюле. 14 грудня посол ЄС в Україні Жозе Мануел Пінту Тейшейра запросив до себе низку опозиційних політиків із різних таборів і у ході спілкування розповів зі слів пана Ш. Фюле, що Ю. Тимошенко дуже критично відгукнулася про голосування її фракції за виборчий закон. Інформація потрапила у ЗМІ. С. Соколов, який теж був на зустрічі, почав усе заперечувати, однак жоден з учасників зібрання його не підтримав. Депутат Верховної Ради України від фракції «Блок Юлії Тимошенко – «Батьківщина» С. Пашинський 15 грудня 2011 р. визнав, що Ю. Тимошенко не підтримала новий закон про вибори парламенту. При цьому він зазначив, що основні норми закону фракція у міру можливості погоджувала з Ю. Тимошенко, однак у день голосування з нею не було можливості зв'язатися. Сама Ю. Тимошенко знайшла коректну форму, щоб висловити свою позицію: рішення не схвалювала – його ухвалила «наша політична команда». Таким чином, скандал довкола «перевороту в «БЮТ-Б» засвідчив: розрахунок влади на те, що ізоляція Ю. Тимошенко від її політичної сили призведе до помилок останньої, почала справджуватися випереджальними темпами.

Згодом підписаний В. Януковичем виборчий закон Ю. Тимошенко назвала ганебним, принизливим для європейської України. Правда, зробила це вона аж 20 грудня

2011 р., через місяць після прийняття закону. Водночас зазначила, що її політична команда у парламенті вирішила мінімізувати можливості для фальсифікацій, наскільки можливо покращити «цей непотріб». Лідер партії зазначила, що йдеться не про консенсус з партією влади, а про зведення до мінімуму очевидно негативних наслідків.

Суперечності, які виникли у партії, лідер партії намагалася через свої звернення і листи спростувати, узгодити, підкорелювати. Зовсім не випадково з'явився її лист до фракції «БЮТ-Б», у якому вона запевняла, що підтримує дії фракції, керівних органів партії, а також все, що народні депутати і партійні лідери роблять у парламенті, регіонах та на своїх виборчих округах [15]. Натомість проблеми наростали, і пов'язані вони були, насамперед, з парламентськими виборами. У цьому контексті неабиякої ваги набуло питання взаємовідносин з партіями-сателітами.

Оскільки змішана виборча система передбачала, що половина парламенту обиратиметься за партійними списками, а друга половина – у мажоритарних округах. Внаслідок чого у прохідну частину списку партії потраплять вдвічі менше кандидатів, ніж на минулих виборах. За найумовнішими підрахунками, якщо ВО «Батьківщині» вдасться зберегти рейтинги осені 2011 р., вона могла розраховувати на 70 місць у парламенті за партійними списками. Тобто як мінімум 32 чинним нардепам блоку загрожувало позапарламентське майбутнє. Крім того, оскільки до ВО «Батьківщини» уже приєдналася Політична партія «Народна самооборона», то це ще більше знижувало «квоту» союзників Ю. Тимошенко у майбутньому парламенті. Враховуючи, що ВО «Батьківщина» вела переговори з Політичною партією «Фронт Змін» та Всеукраїнським об'єднанням «Свобода» про єдиних кандидатів на мажоритарних округах, то і у одномандатних округах балотуватися зможуть не всі прихильники ВО «Батьківщини». Все це і змушувало багатьох народних депутатів, обраних у 2007 р. від «Блоку Юлії Тимошенко» шукати можливості для реалізації своїх шансів за межами «рідної» політичної сили. Зокрема, це стосувалося, насамперед, Н. Королевської та її партії. Дії групи Н. Королевської лише послабили партію

Ю. Тимошенко*. Будь-які ж паралельні проекти розмивали електорат білосердечних і послаблювали їх шанси восени 2012 р. Натомість Н. Королевська стверджувала аж надто парадоксально: «Зараз не час розмірковувати про шанси тих чи інших партій на виборах, наша головна задача на даний момент – об'єднати опозицію навколо однієї спільної мети. І ця мета гранично ясна – створення у Верховній Раді конституційної більшості в 300 голосів» [16]. За цими багатообіцяючими гаслами не було абсолютно нічого, це була чистої води декларація, яка нічим не була і не могла бути підтвержена.

Інший колективний член «БЮТ-Б», Партія «Реформи і порядок» (ПРП) на питання про можливе злиття з ВО «Батьківщиною» заради спільної участі у виборах відповідала у грудні 2011 р. досить ухильно, мотивуючи це тим, що ПРП і ВО «Батьківщина» – партії з історією, створені давно і не під вибори 2012 р. Однак уже 19 січня 2012 р. Партія «Реформи і порядок» і ВО «Батьківщина» оголосили, що об'єднуються в одну політичну силу, проте об'єднавчі партійні з'їзди відбудуться тільки після завершення виборчої кампанії до Верховної Ради України. Варто зазначити, що Партія «Реформи і порядок» тричі балотувалася у парламент у складі БЮТ.

Відповідну спільну заяву підписали голова ПРП С. Соболєв та перший заступник голови ВО «Батьківщина» О. Турчинов. У ній йшлося про те, що вони мають намір, об'єднавши свої зусилля, на основі спільної політичної платформи сформувані єдиний виборчий список у загальнодержавному виборчому окрузі на виборах до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 р. і почати об'єднання партій в одну політичну силу на базі ВО «Батьківщина». Пояснюючи потребу в об'єднанні О. Турчинов наголосив на тому, що інтеграція відпрацьовувалася не тільки у центрі, але і у регіонах – це створення єдиних виборчих штабів,

* Адже, за новими правилами, у виборах можуть брати участь окремі партії, але не блоки. І тому невеликі політструктури можуть лише входити до складу більш великих сил, якщо хочуть робити з ними спільну справу.

це фактично робота як формальна, так і неформальна, яку буде реалізовувати одна політична команда [17]. Згідно з угодою, ПРП і ВО «Батьківщина» формували єдиний список кандидатів у народні депутати для участі у парламентських виборах 2012 р.

Однак на яких засадах будуть узгоджуватися кандидати в мажоритарних округах, представники обох партій не визначили. Не було чіткої позиції з цього питання із іншими політичними силами. Постійно наголошувалося, що це будуть представники об'єднаної опозиції, не тільки члени ВО «Батьківщина». Відзначалося, що до мажоритарних кандидатів і тих, хто піде за списком, будуть досить серйозні вимоги. Серед вимог, в першу чергу, О. Турчинов назвав, надійність і порядність [18]. За інформацією представників партії керувала процесом формування списку кандидатів у народні депутати на парламентських виборах лідер партії – Ю. Тимошенко. Однак наскільки ця інформація була достовірною, перевірити практично неможливо.

Під час переговорів між С. Соболевим і першим заступником голови ВО «Батьківщина» О. Турчиновим була досягнута попередня домовленість про включення у виборчий список партії, очолюваної Ю. Тимошенко, п'яти кандидатів – членів Партії «Реформи і порядок» (ПРП): С. Соболева, О. Семерака, В. Бондаренка, І. Гриніва і В. Філенка.

Крім партій-сателітів, долучитися до ВО «Батьківщини» мали намір Політична партія «Народна Самооборона» та Народний Рух України (НРУ). Передбачалося, що за квотою Політичної партії «Народна Самооборона» у списку ВО «Батьківщини» з'явиться народний депутат Ю. Гримчак («Наша Україна-Народна самооборона» (НУНС) і, можливо, його колега з фракції О. Доній. Переговори про включення своїх представників у список вів і Народний Рух України (НРУ). Головним учасником переговорів з боку НРУ був лідер цієї партії, народний депутат Б. Тарасюк (НУНС). Йшлося про місця у списку для Б. Тарасюка, В. Ковалюка та О. Чорноволенка (обидва – члени НУНС), а також члена президії НРУ В. Куйбіди і лідера «Молодого

Руху» І. Крулько [19]. Вирішити ці питання з позиції закону було непросто*. Остаточні варіанти домовленостей станом на 1 березня 2012 р. розроблялися усіма цими політичними силами.

ВО «Батьківщина» та Народний Рух України 2 березня 2012 р. підписали угоду про об'єднання зусиль на виборах та створення єдиного партійного списку на базі ВО «Батьківщини». Відповідно до угоди, підписанти не тільки об'єднували зусилля та мали координувати їх на виборах, але й виставляли єдиного кандидата у мажоритарних округах. Головним в угоді було те, що партії йшли на вибори за одним партійним списком. Лідер НРУ Б. Тарасюк зазначив, що підписання угоди є продовженням політики взаємопідтримки, пригадавши, що на президентських виборах у 2004–2005 рр. Народний Рух України та ВО «Батьківщина» мали єдину позицію. Підписання документа продемонструвало послідовність, якої НРУ і ВО «Батьківщина» дотримуються упродовж багатьох років. Б. Тарасюк висловив сподівання, що інші учасники Комітету опору диктатурі найближчим часом приєднаються до створення єдиного партійного списку від опозиції. Адже, соціологія свідчить, що чим більше опозиційних сил об'єднається у спільний список, тим більше шансів перемогти на виборах [20].

Арсенал виборчих технологій досить великий і різноманітний. Не можна говорити про стовідсоткову застосовність або незастосовність тих або інших технологій у конкретних країнах, оскільки усередині будь-якої країни є значимі відмінності між регіонами і групами виборців. Крім того, ситуація динамічна, і технології, що були ефективні

* Як відомо, чинний закон «Про вибори народних депутатів» не передбачає можливості балотування членів однієї партії за виборчими списками іншої. У Законі йдеться про те, що «партія може висунути кандидатом у депутати особу, яка є членом цієї партії, або безпартійний, яка має право відповідно до ст. 9 цього закону на обрання депутатом. У зв'язку з цим представники інших політичних сил, які розраховують балотуватися за списком ВО «Батьківщини», повинні будуть вийти зі своїх партій і стати безпартійними.

рік назад, можуть перестати бути такими нині. У попередніх виборчих кампаніях ставка робилася, перш за все, на лідера партії, на її імідж. Створення стратегії виборчої кампанії – це будова конкретного технологічного ланцюжка, як конструктора з окремих блоків. Тому принципово важлива правильна діагностика ситуації на старті виборчої кампанії, створення індивідуальної стратегії для конкретного клієнта в конкретних обставинах і постійне одержання зворотного зв'язку у ході її реалізації. На нашу думку, зі створенням стратегії виборчої кампанії ВО «Батьківщина» суттєво відставала. Не здійснена була й діагностика ситуації на старті виборчої кампанії.

Стартом виборчої кампанії 2012 р. можна вважати усунення представника опозиції з посади голови парламентського комітету з питань свободи слова та інформації А. Шевченка (16 січня 2012 р.), незважаючи на те, що пряма норма регламенту закріплювала цю посаду за опозицією. Верховна Рада України 7 лютого 2012 р. відкрила останню передвиборчу сесію. Опозиція довго не давала виголосити промову Президенту В. Януковичу, скандуючи: «Юлі – волю!» У цей же день з'явився лист лідера опозиції. В Україні де-факто стартували передвиборчі перегони. Ю. Тимошенко у своєму листі народним депутатам фракції «БЮТ-Батьківщина» визначила стратегію партії у парламентських виборах, сформувавши чотири головних завдання: по-перше, всіма вашими силами та можливостями, на всіх рівнях переговорного процесу у центрі та регіонах, забезпечити повне, справжнє, щире об'єднання опозиційних сил у єдиний непоборний моноліт для участі в парламентських виборах 2012 р.; по-друге, взяти під свій ретельний контроль всіх кандидатів на мажоритарних округах від ВО «Батьківщини». Не допустити висунення та обрання випадкових, не перевірених часом та боротьбою людей, а також підприємців, які планують використати політику для зміцнення свого бізнесу; по-третє, невідкладно треба йти до людей у регіони та розповідати їм, в якій тяжкій небезпеці опинилася країна, у якій небезпеці життя кожного українця. Детально розповідати людям, що вихід є, в чому він полягає і як діяти, щоб з цієї біди вийти;

по-четверте, не дати до парламентських виборів новітнім клептоманам забрати у країни стратегічні об'єкти власності – землю, газотранспортну систему, гідроелектроенергетику, «Енергоатом», «Укрзалізницю», музейні цінності та інше. Зробити все можливе, щоб країна протрималася до ліквідації режиму [21]. Крім того, Ю. Тимошенко просила народних депутатів, членів фракції «БЮТ-Батьківщина» забезпечити монолітність опозиції і відфільтрувати кандидатів на виборах. Лідер партії також вимагала публічного обговорення усіх кандидатур від ВО «Батьківщини».

Цей лист дав ґрунт, для того, щоб представник провладної партії Ю. Мірошниченко заявив, що якщо експрем'єр-міністр Ю. Тимошенко має можливість передавати суспільству свої заяви щодо об'єднання опозиції на вибори, то це означає, що вона не є усунутою від політичного процесу. Стосовно викладеної стратегії, можна констатувати, що вона містила декларативний характер, не була чітко визначена і не знайшла відповідної реакції серед керівництва партією.

Упродовж цілого ряду виборчих кампаній та у політичній діяльності у великій політиці сформувався чітко визначений образ лідера ВО «Батьківщини», який поєднував більшість тих позитивних рис, які намагаються підкреслити всі іміджмейкери у своїх «творіннях». Значний акцент зроблено, безумовно, на її зовнішності, яка асоціюється з жіночністю, елегантністю, особливим стилем одягу. А відтак, Ю. Тимошенко легко перевтілювалася у різні образи за допомогою зміни одягу. Найчастіше вона виступала в одній з чотирьох ролей: «воїн світла» (білий одяг), «своя дівчина» (джинсовий одяг, найчастіше на неформальних зустрічах зі студентами), «зразковий політик» (переважають чорний та сірий кольори, ділові костюми), «справжня україночка» (стилізований народний одяг, зокрема в якому Ю. Тимошенко була на з'їзді ВО «Батьківщини» у 2007 р.). Події другої половини 2011 р. та початку 2012 р. сформували образ «мучениці», яка є непохитною, будучи прикутою до ліжка і переносячи нестерпні болі. Натомість усі публікації про неї на різноманітних Інтернет-джерелах продовжували демонструвати

світлий образ «Юлі». За даними опитування соціологічної служби Центру Разумкова, проведеного з 29 вересня по 4 жовтня 2011 р., серед провідних українських політиків найбільшу підтримку мала Ю. Тимошенко (14,3 % повністю підтримували її діяльність, 22,1 % – підтримували окремі дії, 56,7 % – не підтримували її діяльність). Порівняно з травнем 2011 р., статистично значуще зростає частка респондентів, які повністю підтримували діяльність Ю. Тимошенко (з 11,9 % до 14,3 %). За цей же період зменшилося число тих, хто не підтримував діяльність Ю. Тимошенко (з 60,1 % до 56,7 %) [22]. Як відомо, жодного українського політика не називають по імені, за виключенням Ю. Тимошенко. Адже, незважаючи на дорогий одяг та високі посади, її образ завжди демонстрував близькість до людей, і тому у народі вона була і залишається – «просто Юля». Під час новорічного шоу на Майдані Незалежності невідомі транслювали лазером на Монумент Незалежності слова «Юлі – волю!». Лазерний супровід з'явився під час виступу голови КМДА О. Попова. Безумовно, такий піар-хід, з точки зору креативності, незвичайно заряджав енергією і мобілізаційним потенціалом.

20 лютого 2012 р. у Києві на Дніпрі з'явився напис «Юлі – волю!». Червоні літери на кризі можна було побачити зі сторони мосту метро, у напрямі станції «Дніпро». Невідомий художник зобразив на стіні київського будинку портрет экс-прем'єра, який за стилем схожий на графіті англійського художника і активіста Бенксі. Однак, незважаючи на заяви представників партії про те, що таких акцій на підтримку лідера партії ставатиме усе більше, більше їх не ставало. Принаймні упродовж перших місяців 2012 р.

Експлуатуючи образ Ю. Тимошенко, представники провладної партії зняли фільм з «промовистою назвою – «Просто Юля». Фільм вийшов масово 4 січня 2012 р. на ОТРК у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Луганській, Львівській, Одеській, Рівненській, Миколаївській, Тернопільській та Черкаській областях. Фільм мав відверте антиtimoшенківське спрямування. Власником фільму була Всеукраїнська

громадська організація «Загальновійськова спілка України», очільником якої був О. Калашников, який упродовж літа–осені 2011 р. організовував мітинги проти Ю. Тимошенко.

Говорячи про імідж лідера ВО «Батьківщини», варто відзначити, що навіть її перебування у в'язниці не стало перешкодою її позитивному образу. Оскільки «симулякр Ю. Тимошенко» давно існує самостійно від реальної людини. Це забезпечується за допомогою використання трьох основних компонентів, які його складають: зачіска у формі коси, білий колір та серце.

«Коса», з одного боку, відтворювала збереження народних мотивів, а з іншого, вона є простою та елегантною, що підкреслювала її близькість до народу. Зазначимо, що білий колір як характерна риса «симулякру Ю. Тимошенко» почав активно експлуатуватися ще під час виборчої кампанії у 2006 р., а вже після виборів на перші засідання парламенту всі члени фракції приходили в білому. Крім того, наявність власного символу: серця-галочки, символічне представлення якого відбулося 14 лютого 2005 р., у день св. Валентина, підкреслювало не лише імідж лідера, а й всієї політичної сили. Водночас, по-перше, цей символ простий і легко запам'ятовується, по-друге, безпосередньо асоціюється з галочкою у виборчому бюлетені, по-третє, гарно поєднується з білим кольором одягу, листівок, плакатів, а головне – гармонійно вписувався у весь образ Ю. Тимошенко, яка закликала голосувати серцем, роблячи акцент, насамперед, на емоції виборців. Не варто недооцінювати роль кольорової гами у політичній рекламі, адже саме кольори звертаються до почуттів, а не до логіки людини: вони підкреслюють якість, настрої, почуття, створюють тепле або холодне середовище, стосуються відчуттів, задоволення, приємного зовнішнього вигляду тощо, а також мають фізіологічні наслідки як продовжені чи негативні оптичні подразники [23]. Цей колір дає багато переваг, він виступає як символ чистоти, чесності, спокою, миру і злагоди.

Ймовірність у зміні політичного іміджу лідера партії на виборчій кампанії 2012 р. можна пояснити як вузько

прагматичними міркуваннями, так і концептуальними засадами. Зокрема, використовуючи поділ героїв на два типи: герой-громадянин і герой-бунтар, який запропонували Дж. Некбара і К. Лоуз, можна констатувати, що образ героя-бунтаря цілком підходить опозиційному політику – «як борець із злочинним режимом», а з іншого, лідер партії, колишній прем'єр-міністр, політичний в'язень повинна претендувати на роль національного лідера, бути втіленням загальнонаціональних цінностей, не може виглядати і вести себе як бунтарка. Власне, за Ю. Тимошенко на виборчій кампанії 2012 р. зберігався і образ «воїна світла», і мудрої жінки-лідера. З іншого боку, її перебування у в'язниці дещо звужував її зв'язок з електоратом і соратниками партії. У зв'язку з цим, з'явився новий формат спілкування як з народом, партією, так і владою – листи із в'язниці, вітання до свят, відгуку на резонансні події, через які намагалися зберегти ілюзію зв'язку лідера із народом. Переважно вони були свого роду креативом, розрахованим на зацікавлену частину публіки, а також електорат партії всередині країни, «прогресивну світову громадськість». Хоч політичний епістолярій – жанр не новий, але у сучасних українських реаліях практично не використовувався.

Варто зазначити, що ближче до кінця 2011 р., напередодні нової виборчої кампанії, «бютівці» у ще більшій мірі розшарувалися на безліч категорій і груп, які при бажанні можна, у принципі, звести до двох основних. До табору «вірних», тих, хто залишився відданим Ю. Тимошенко, та «невірних», тобто тих, хто відданість не зберіг. Цілком закономірно, що «невірні» кожен на свій страх і ризик намагаються шукати будь-які нові можливості та шанси. Натомість «вірні» зайняті тим, що продовжують боротися за свого лідера, пов'язуючи своє політичне майбутнє з її виходом на свободу і з поверненням у велику політику.

Можна припустити, що, перебуваючи в ув'язненні, Ю. Тимошенко не отримувала повноцінної інформації про внутрішньополітичні справи. Політичну інформація від лідера партії отримували через адвоката, народного депутата С. Власенка. Саме С. Власенко був кур'єром між партією та її лідером. Ю. Тимошенко не передає послань через

свою доньку, насамперед, з міркувань безпеки. Оскільки у Євгенії немає депутатського імунітету, тому Ю. Тимошенко побоюється, що під надуманим приводом вона може бути обшукана, а листи – вилучені та передані на Банкову. Свої послання Ю. Тимошенко пише від руки на чистих аркушах А-4, які потім складаються навпіл, і на зворотній сторінці вона вказує, кому його адресовано. Власне, так здійснюється Ю. Тимошенко дистанційне керівництво партією [24].

Після зміни лідера фракції І. Кириленка на А. Кожем'якіна передбачалося, що основний потік політичної інформації від Ю. Тимошенко піде через нього. Відсутність лідера призвела до вкрай негативних наслідків у ВО «Батьківщині». Заявленої єдності у політичній силі не було. «БЮТ-Б» залишили в минулому вірні соратники Ю. Тимошенко, а її людей прибирали з ключових позицій. Вічний соратник і права рука О. Турчинов фактично очолював найбільшу опозиційну партію і перекроював фракцію під себе. Однак його дії не знайшли відгуку в однопартійців. О. Турчинов не зміг замінити Ю. Тимошенко, і ситуація у «БЮТ-Б» з часом тільки загострювалася. Рядові партійці з низів не зовсім добре ставилися до О. Турчинова. У регіонах нарікали, що партактивом ніхто не займався, станом на лютий 2012 р. плану на вибори не було, фінансування йшло з місцевих джерел і тільки для окремих регіонів – з центру. Останній сигнал, який отримали рядові бютівці – треба йти в народ. Однак у лютому ще конкретики з цього приводу не було.

Багато труднощів було й у діяльності фракції «БЮТ-Батьківщина». З 156 депутатів, які пройшли в 2007 р. за списками блоку, станом на кінець 2011 р. фракція втратила третини своїх парламентаріїв, зберігши лише 102 мандата. Таку ситуацію можна пояснити, насамперед, виборами і прорахунками в управлінні фракцією. 23 грудня 2011 р. зі складу ВО «Батьківщина», основи БЮТ, вийшли відразу три парламентарі – Н. Королевська, Є. Суслів і О. Логвиненко. Хоча вони залишилися членами фракції, але опинилися в рядах очолюваної Н. Королевською Української соціал-демократичної партії (УСДП). Це можна

розцінювати як удар, спрямований у майбутнє, – через те що за новим законом на парламентських виборах блоки брати участь не могли, подібне «перенесення мандатів» послабляло ВО «Батьківщину» під час виборчої кампанії 2012 р.

Характерною складовою політичних інсинуацій навколо ВО «Батьківщини» стали спекуляційні дії родини Ю. Тимошенко. Зокрема, справа навколо від'їзду чоловіка – О. Тимошенка до Чеської Республіки й отримання там ним політичного захистку. Багато інсинуацій було й навколо «майбутньої політичної кар'єри» доньки Ю. Тимошенко – Євгенії. Особливий резонанс викликала зміна прізвища та розмова про очолення нею виборчого списку партії та інформація про пропозицію Є. Тимошенко очолити «Батьківщину молоду». Усе це не мало під собою достатнього підґрунтя.

Креативом на користь Ю. Тимошенко можна вважати також «не репрезентативні» соціопитування М. Найєма, започатковані у грудні 2011 р., серед користувачів мережі Facebook, у якому першість у віртуальних виборах президента у січня 2012 р. мала Ю. Тимошенко. Мета цього ходу зрозуміла: не дати остаточно зникнути Юліній харизмі, створивши ілюзію того, що рівень її популярності та підтримки виборцями, як і раніше, залишався не просто високий, а недосяжний для конкурентів.

Як складову виборчих технологій можна розцінювати випадок із Р. Забзалюком. Керівництву фракції «БЮТ-Батьківщина» з закритих джерел стало відомо про чергову хвилю провокацій щодо партії та конкретно про факти підготовки фальсифікації на виборах. Після отримання інформації про провокації, фракція почала шукати шляхи її підтвердження. Виникла ідея проникнути у лави влади. Був розроблений план щодо проведення розслідування і отримання інформації безпосередньо у фракції І. Рибаківа. Так, 23 грудня 2011 р. народний депутат, один з найвірніших прихильників Ю. Тимошенко Р. Забзалюк вийшов зі складу фракції «БЮТ-«Батьківщина», а 10 січня 2012 р. увійшов до складу депутатської групи «Реформи заради майбутнього», яку очолював екс-бютівець І. Рибаків. У цій

групі зібралися депутати, які після поразки Ю. Тимошенко на виборах президента залишили склад однойменного блоку. Р. Забзалюк майже два місяці також вважався перебіжчиком, аж поки 8 лютого не продемонстрував отриманий за цей час компромат. Експеримент Р. Забзалюка та безцеремонність його співрозмовника показали, що віра влади в адмінресурс і тиск грошима є непереборною [25]. На прес-конференції Р. Забзалюк заявив, що його вихід з фракції «БЮТ-Батьківщина» був підпорядкований головній меті – провести розслідування щодо підкупу депутатів. Він оприлюднив записи своїх розмов із депутатом, головою групи «Реформи заради майбутнього» І. Рибаківим. На записах йшлося про виплати депутатам за перехід у пропрезидентську більшість і за «правильні» голосування. Крім того, Р. Забзалюк мав сформував дільничні виборчі комісії, від імені «БЮТ-Батьківщини», включивши туди вірних людей І. Рибаків. Тобто Р. Забзалюк мав стати агентом впливу. За перехід у депутатську групу «Реформи заради майбутнього» Р. Забзалюк отримав 450 тис. доларів. 17 лютого фракція «БЮТ-Батьківщина» передала Центру дитячої онкогематології та трансплантації кісткового мозку Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит» 3,6 млн грн, які отримав депутат Р. Забзалюк від І. Рибаків за перехід з опозиційної фракції до групи «Реформи заради майбутнього» [26]. Фракція «БЮТ-Батьківщина» вимагала створити Тимчасову слідчу комісію щодо викриття фактів корупції та підкупу народних депутатів. Оприлюднені викриття Р. Забзалюка краще за будь-який репортаж демонструють потойбічне життя політики. Натомість, Генеральна прокуратура заявила, що не має наміру розслідувати можливий підкуп народних депутатів. У свою чергу, опоненти «БЮТ-Батьківщини» фракція «Реформи заради майбутнього» звинуватили БЮТ у тому, що вона ставить перед собою лише одну мету – у будь-який спосіб сподобатися виборцю, привертаючи до себе увагу шляхом скандальних, штучних піар-акцій або імітуючи боротьбу за соціальні стандарти, реально цього не роблячи [27]. Миколаївська обласна партійна організація «Батьківщина» схвалила та підтримала

дії Р. Забзалоюка щодо розслідування ним протиправних дій, спрямованих на підкуп опозиційних депутатів і підготовку фальсифікацій на виборах 2012 р. [28].

Цілком закономірно, що від активності виборчого штабу (а також його складу, кількості запрошених закордонних піарників тощо) залежить успіх виборчої кампанії. Штаб БЮТу після виборів 2006 р. продовжував діяти у режимі виборчого штабу, тому йому і вдалося отримати високі результати на позачергових парламентських виборах 2007 р. Виборчий штаб ВО «Батьківщина» на кінець лютого 2012 р. не був ще мобілізований і не вів виборчу кампанію. Не було ані штабних навчань активістів, ані так званих «стратегічних ігор». За прогнозами керівника компанії стратегічного консалтингу «Berta Communications» Т. Березовця, у ВО «Батьківщині» мажоритарники розпочнуть займатися округами не раніше липня–серпня. Причинами був не стільки брак фінансових ресурсів, скільки стратегічного бачення. Опозиційні кандидати розраховували зробити виборчу кампанію за два–три місяці. І так – у більшості округів. З 225 округів кампанія у лютому 2012 р. велася максимум у 35–40 округах [29]. Наскільки прогнози вірні, на нашу думку, станом на початок березня судити ще досить рано.

Станом на 1 березня 2012 р. ВО «Батьківщина» не визначилася, і за яким принципом визначатимуть кандидатів на виборах у мажоритарних округах. Власне, не існує бездоганної формули визначення кандидата, однак опозиція розглядала декілька варіантів. Політичні сили могли домовитися про висунення кандидатів шляхом визначення підтримки виборцями того чи іншого претендента на мажоритарному окрузі, не беручи до уваги його політичну приналежність. Таким чином, за підтримку на виборах до парламенту від об'єднаної опозиції змагатиметься найрейтинговіший серед кандидатів. Другим варіантом був поділ виборчих округів між опозиціонерами за пропорційною системою. За певною політичною силою умовно закріплюватимуть округ, на ньому вона буде виставляти свого кандидата і самостійно відповідати за хід виборів. Проте ці два варіанти можуть об'єднати в один. Головна мета – це

знайти компроміс між всіма політичними силами. І яка би партія не виставила свого кандидата, об'єднана опозиція повинна мати єдиного кандидата [30].

Стосовно спільного партійного списку, то тут було декілька варіантів. Партія «Батьківщина» була членом політичного блоку «БЮТ-Б». Під час двох останніх виборчих кампаній вона виходила на вибори у складі блоку. Тобто якщо зараз ВО «Батьківщина» піде на вибори самостійно, її теж можна розглядати як нейтральну партію. Якщо таку позицію будуть розділяти інші члени опозиції, ВО «Батьківщина» пропонувала навколо неї сформувати єдиний список. У випадку, якщо ж вони підтримують саму ідею єдиного списку і хочуть формувати цей список на основі якоїсь іншої нейтральної партії, то ВО «Батьківщини» готова сідати й обговорювати також і це питання. Лідер партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко у своєму відкритому листі закликала до об'єднання опозиції з формуванням єдиного партійного списку на основі нейтральної партії, а також єдиного списку від опозиції у мажоритарних округах.

6 грудня 2011 р. перший заступник глави партії «Батьківщина» О. Турчинов заявив, що Ю. Тимошенко очолить виборчий партійний список кандидатів у народні депутати на парламентських виборах у 2012 р. Водночас була інформація, що список очолить Є. Тимошенко. Безумовно, така інформація жодного підґрунтя не мала. Насамперед тому, що це виглядало абсурдом, що донька лідера партії очолить список (по-перше, поки що в Україні партії у спадок не передаються, по-друге, Євгенія не публічна людина, по-третє, вона заявила, що у жодному разі список не очолить).

Існувала ще версія, що список очолить лідер Політичної партії «Фронт Змін» А. Яценюк. Вірогідність цього варіанту теж сумнівна. Оскільки блоків створювати не можна, як же лідер іншої партії може очолити виборчий список ВО «Батьківщини». В іншому випадку, його можуть включити у список як безпартійного. А номером першим він стане лише у випадку, коли Центральна виборча комісія виключить зі списку кандидатури засуджених Ю. Тимошенко (№ 1) та Ю. Луценка (№ 2).

Ю. Тимошенко звернулася до всіх лідерів опозиційних партій із проханням нарешті по-справжньому, а не в гаслах, об'єднатися та дати на парламентських виборах у 2012 р. справжній бій правлячій мафії. Лідер партії вважала, що справді реальним може бути лише об'єднання у єдиний партійний список на основі нейтральної партії та у єдиний список з висунення кандидатів на мажоритарних округах. На її думку, тільки у такому випадку для всіх опозиційних партій з'явиться шанс запобігти опозиційним взаємопоборюванням та з великою перевагою виграти справедливий бій «Україна проти мафії».

З погляду Ю. Тимошенко, спільний список такої команди треба було би оприлюднити заздалегідь для суспільного обговорення та запросити очолити цей список високоморальну та патріотичну людину рівня Ліни Костенко. Власне, така ідея, не знайшла підтримки не тільки серед однопартійців, а також серед опозиції. Неоднозначною була й реакція суспільства. З іншого боку, таку пропозицію Ю. Тимошенко можна розцінювати, як далекоглядний хід політика, адже вона розуміла, що очолити список не зможе. Однак, згідно з даними соціологічних опитувань, найбільшу ідентифікацію, або впізнаваність, без лідера мають ВО «Батьківщина» і Партія регіонів. «Майже немає різниці, ставити лідера чи не ставити у «Батьківщині», і майже немає у Партії регіонів» [31]. Ймовірно, логіка тут є, проте реальна ситуація у ВО «Батьківщині» не зовсім підтверджувала цю тезу. Водночас ідентифікація відбувається найчастіше за допомогою різноманітних засобів інформації та комунікації.

Ж. Бодріяр зазначав, що мас-медіа актуалізують і підсилюють демонстративну природу будь-якої політичної дії. Крім того, телебачення позбавляє необхідності існування влади як паноптикуму (М. Фуко), воно забезпечує той факт, що люди все менше і менше розмовляють один з одним, вони стають щораз більше ізольовані, а наявність телевізора чи відеокамери не відкриває нові можливості для встановлення відносин і символічного обміну [32]. Однією з визначальних рис телебачення, яке впливає на формування віртуального образу політика, є фрагментарність.

Вона включає мозаїчність, серійність і дискретність. Сама так репрезентувала себе ВО «Батьківщина», беручи участь у різноманітних ток-шоу. Це були чи не єдині нагадування про існування цієї політичної сили. Повна відсутність зовнішньої реклами характерна для періоду кінця 2011–початку 2012 рр., за виключенням бігбордів по всій Україні лідера Української соціал-демократичної партії (нині – Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!») Н. Королевської, колишнього члена ВО «Батьківщина». У січні 2012 р. ВО «Батьківщина» прийняла рішення про організацію виборчої кампанії без зовнішньої реклами. Головний акцент буде робитися на діалог із суспільством, зустрічах з людьми, вирішенні конкретних питань.

Важливу роль у будь-якій виборчій кампанії відіграють медіа, тому кандидатам важливо знати, які є найпопулярніші регіональні ЗМІ та Інтернет-видання та кому вони належать. Це необхідно було при виробленні PR-стратегії на виборах. Якщо, наприклад, кандидат зрозумів, що доступ до місцевих медіа обмежений, йому необхідно або створювати власні медійні ресурси, або йти шляхом створення яскравих інформприводів. Показовим був високі результат на виборах мера у Харкові, висування від ВО «Батьківщина» А. Авакова, який лівову частку голосів у базовому для партії влади регіоні здобув не тільки завдяки одіозності свого конкурента, а й завдяки наявності потужних місцевих медіа-ресурсів.

Гострою була проблема фінансування виборчої кампанії ВО «Батьківщини». Значна кількість колишніх соратників партії, які зазвичай виступали її спонсорами, залишили і партію, і фракцію у Верховній Раді України. У ситуації гострого дефіциту ресурсів, в якій партія опинилася, їм не залишалось нічого іншого, як «креативити», тобто розбивати одноманітність технологічного ланцюжка небанальними ходами, вносячи свіжий струмінь у їх рутинний перебіг.

До чого домовилися ВО «Батьківщина», Політична партія «Фронт Змін», ВО «Свобода» та інші – залишилося нез'ясованим як для них, так і для загалу. Задекларована у день Соборності єдність опозиції уже через місяць зазнала

чималих нарікань, а ще більше розбіжностей. І невідомо, було чи домовляться вони про щось конкретне у найближчому майбутньому.

Водночас потрібно зазначити, що кожен із тандему учасників шукав вигоду у цьому «об'єднанні». Великою мірою широко рекламована потреба «об'єднання» цікавила, ймовірно, найбільше Ю. Тимошенко. Резон її простий і абсолютно виправданий з точки зору майбутньої маркетингової доцільності. У гонках не повинно бути будь-яких інших персоніфікованих брендів. Тоді у неї є черговий шанс. Зрозуміло, за певних обставин. Не сьогодні, але завтра. Розумно, але не тонко. Тому що всі інші амбітні мени – той же А. Яценюк, дуже навіть добре розуміє і враховує подібну чужу тактику. І йому б дуже хотілося, щоб частота медійної згадуваності логотипу «Тимошенко Ю. В.» неухильно йшла на спад, тоді і вартість цього бренду буде істотно знижуватися. Бізнес і нічого більше [33].

Не менш вигідним було формування «єдиного списку» «БЮТ-Батьківщина». Ймовірніше за все, О. Турчинову, А. Кожем'якіну та їх близькому оточенню. З великим сарказмом їхні шанси оцінювалися надто низько через їхню фантастичну ліню і небажання по-справжньому вуршитися у нових умовах. Причинами такого становища було те, що «хлопці в свій час неймовірно змужніли на чужому (фамільному) бренді й тому просто хочуть і далі отримувати відповідне роялті. За чуже ім'я. За чуже зображення. За чужі ідеї. За чужу відсидку. Їм дійсно кров з носу потрібний «єдиний опозиційний список». При цьому тотально і правильно керований. І щоб ніяких самостійних походів, ігор і розмов [33].

Мотивуючи необхідність єдиного списку тим, що ВО «Батьківщина» стала, як це не парадоксально, найбільш нетехнологічною і несучасною (у будь-яких значеннях) політичною партією. Керівництво партії не працювало ні в полі, ні в штабах, ні з медіа і тим більше їм не потрібні жодні технології, крім однієї: «Юля». Проста і дієва технологія, що дозволяє заробляти. Багато вчорашніх активісти на місцях... розбігаються. Відвалюються цілі шматки. Десь публічно. Частіше – без скандалів. Тому що ніхто

нічого не робить і не пропонує робити. І на місцях дуже навіть добре розуміють, що «великі хлопці» у Києві в будь-якому випадку свої особисті кар'єрні питання хитро вирішать. А всі вони (місцеві) залишаються біля розбитого корита [33].

Перші спроби об'єднання опозиції на місцях у процес виборчої кампанії відбулися в Івано-Франківській області. ВО «Батьківщина», Політична партія «Фронт Змін» та ВО «Свобода» вже розписали округи. Подібні акції здійснені були у Львові та Львівській області. Львівська «Батьківщина» підтримала заклик Ю. Тимошенко сформувати «єдиний список» на парламентських виборах. Визнавалося, що опозиція не повинна воювати одна з одною. Вона повинна продемонструвати єдність для того, щоб сформувати у Верховній Раді України конституційну більшість. Обласна організація ВО «Батьківщини» висловила думку, що це єдиний легітимний спосіб врятувати країну від диктатури. Львівська «Батьківщина» першою, ще до ухвалення закону про вибори, розпочала переговори з усіма політичними партіями регіону про висунення узгодженого кандидата на мажоритарні округи.

9 лютого 2012 р. відбулося підписання Угоди про спільні дії обласних партійних організацій ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» та Політичної партії «Фронт Змін». Ці три політичних сили, які входили до обласного комітету опору диктатурі, керуючись положеннями Угоди про спільні дії об'єднаної опозиції, підписаної у місті Києві 22 січня 2012 р., першими заявили про об'єднання зусиль для боротьби з антинародним режимом В. Януковича та його представниками на місцях.

Черкаська обласна організація ВО «Батьківщина» визначила коло осіб, яким запропоновано балотуватися до Верховної Ради України в одномандатних округах області. На прес-конференції 15 лютого 2012 р. було визначено, якщо на Черкащині буде сім одномандатних виборчих округів, то ВО «Батьківщина» готова запропонувати на округи таких кандидатів: депутатів Черкаської облради О. Сінгаєвського, С. Трофімову, А. Бондаренка, В. Греся, Н. Кравцову, депутата Черкаської міськради М. Булатецького і народного депутата України М. Томенка [34]. Разом з тим,

голова Черкаської обласної організації ВО «Батьківщина» А. Бондаренко зазначив, що таке рішення обласної організації – не остаточне. Згаданим людям обласна партійна організація і партійні організації на місцях запропонували балотуватися, однак задля досягнення спільної мети об'єднаної опозиції на виборах партія готова поступитися деякими округами [34].

Наскільки узгодженими ці дії були з іншими учасниками опозиції, залишилося незрозумілим. Натомість у цей же день була підписана угода між ВО «Батьківщиною», Політичною партією «Фронт Змін» та Всеукраїнським об'єднанням «Свобода» про співпрацю на час парламентських виборів. В угоді зазначено, що партії формують єдиний список кандидатів у народні депутати, які будуть балотуватися в мажоритарних округах за принципом «один округ – один кандидат від об'єднаної опозиції» [35]. Угоду підписали голова Черкаської обласної організації ВО «Батьківщина» А. Бондаренко, голова обласного осередку Політичної партії «Фронт Змін» Н. Старікова та голова обласної організації ВО «Свобода» Т. Чорномаз [35].

Ініціаторами угоди в Івано-Франківській області виступили три основні опозиційні політичні сили: ВО «Батьківщина», Політична партія «Фронт змін» та ВО «Свобода». А в останній момент до них приєдналася Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка». Очільник Івано-Франківського обласного осередку ВО «Батьківщина», народний депутат Д. Шлемко висловив приручення, що єдиного списку кандидатів від опозиції не буде, але «кандидати-мажоритарники» будуть єдиними від опозиції. Передбачалося, що якщо округів буде 6, то кожній із політсил віддадуть по 2 округи. Якщо ж округів буде 7, то політики шукатимуть компроміс [36].

У лютому 2012 р. у ВО «Батьківщина» розпочалася чистка серед членів партії у регіонах. Зокрема, керівник фракції ВО «Батьківщина» в Хмельницькій облраді*.

* В обласній раді Хмельницька налічується 104 депутати, 31 з них – від фракції ВО «Батьківщина».

І. Гладуняк повідомив, що з фракції виключили 6 депутатів з формулюванням «за зраду» [37]. Аналогічні процеси пройшли й у Черкаській обласній і районній організаціях.

Водночас почали застосовувати примусовий вихід із ВО «Батьківщина». Зокрема, двоє вчителів – членів Горохівської районної партійної організації ВО «Батьківщина» написали заяви про свій вихід із партії під тиском директора школи. Цей випадок можна трактувати, як початок застосування адміністративного ресурсу напередодні виборчої кампанії [38]. Натомість, були усі підстави стверджувати, що ВО «Батьківщина» навіть у ключових для себе регіонах почала втрачати вплив і мобілізаційні можливості.

Уже в лютому простежувалися певні установки від адміністрації президента: відслідковувати сильних опозиційних кандидатів, які мають понад 10 % популярності, і вже відразу розпочинати з ними «працювати»: тиснути на них, змушувати не висуватися, а якщо вони матимуть сміливість, потім знімати ці кандидатури.

Можна сміливо припускати, що обидві технології будуть використовуватись і досить часто одночасно одними і тими ж кандидатами у своїх округах. Також дуже ймовірно, що певні кандидати та партії оберуть стратегію максимального залучення виборців на виборчі дільниці і, таким чином, намагатимуться здобути додаткові голоси на свою підтримку (швидше всього, таку стратегію візьмуть на озброєння опозиційні ВО «Батьківщина» та Політична партія «Фронт Змін».

Розпочавши виборчу кампанію, регіональні організації продовжували акції підтримки свого лідера. Зокрема, активісти харківської обласної організації ВО «Батьківщина» готові були пікетувати Качанівську виправну колонію, де утримувалася Ю. Тимошенко, незважаючи на заборону суду. Водночас, необхідно відзначити, що акцій таких було небагато.

Цінним матеріалом для виборчої кампанії 2012 р. були вибори до місцевих органів влади, які відбувалися упродовж жовтня 2011 р. – лютого 2012 р. Використання різноманітних технологій, застосованих на цих виборах, будуть мати місце і восени 2012 р. Зокрема, перемога кандидата від об'єднаної опозиції на виборах у Червоноармійському

районі Житомирської області 12 лютого 2012 р. стала важливим і переконливим кроком до перемоги Об'єднаних опозиційних сил на парламентських виборах 28 жовтня 2012 р. Члена Політичної партії «Фронт Змін» Д. Кропачова, який балотувався від Політичної партії «Фронту Змін» та ВО «Батьківщини», підтримали майже 43 % виборців. Він переміг на довиборах до Житомирської обласної ради з відривом у понад 7 % від кандидата з партії влади.

Аналогічно переміг кандидат від ВО «Батьківщини», якого підтримала у жовтні 2011 р. Політична партія «Фронт Змін» у Погребах Київської області. Ці перемоги засвідчили, як зазначено було у «Заяві опозиційних сил», що жодні фальсифікації, жодний адміністративний ресурс, жодні брудні технології вже не в змозі протистояти бажанню українців змінити цю владу [39].

Однак, не завжди перемагала опозиція. Зокрема, не вдалося уникнути фальсифікацій на виборах мера Обухова Київської області. За даними соціологічного опитування, яке було проведено напередодні виборів, підтримку ВО «Батьківщини» мала 23,00 %, Партії регіонів – 10,00 %, Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» – 7,4 %, Політична партія «Фронту Змін» – 6,2 %*. Та незважаючи на соціологічні дані, перемогу дістав представник Партії регіонів О. Левченко, здобувши 39,5 % голосів виборців. За представників двох опозиційних партій А. Старикову (ВО «Батьківщина») та А. Шафаренка (Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка») проголосувало відповідно 17,76 %, та 21,94 % виборців. І тут математика проста: якби опозиційні сили виставили узгодженого єдиного кандидата, він би здобув перемогу. Очевидно, що не обійшлося і без фальсифікацій. Свідченням цього був брутальний напад народного депутата від Партії регіонів на народного депутата І. Геращенка, технологія «синіх светрів», фальшивих екзит-полів та інше.

* Соціологічний зріз в Обухові набагато кращий для опозиції, ніж середній для України.

Старт фальсифікаціям було прокладено. Партійними активістами на Івано-Франківщині виявлено махінації з державним реєстром виборців, який чинна влада починала вже застосовувати, готуючи фальсифікації парламентських виборів 2012 р. Зокрема, головою Тисменицької районної організації партії ВО «Батьківщина» після звернення в місцевий орган Державного реєстру виборців було виявлено, що інформація про кількість виборців на офіційному сайті та інформація, надана місцевим органом Державного реєстру виборців, не збігається [40]. На сайті, станом на 31 січня 2012 р., кількість виборців становила 68 394, а за представленою інформацією Тисменицького, відділення державного реєстру станом на 8 лютого 2012 р. – 67 507, зменшення на 887 чол. І все це при позитивній динаміці зростання числа виборців в області. С. Подгорний зазначив, що саме на Івано-Франківщині у зв'язку зі збільшенням кількості виборців, згідно з виборчим законодавством, повинен бути створений додатковий виборчий округ. Власне, це той випадок, коли шляхом маніпуляції кількості виборців планується зменшення кількості округів у регіонах, де найбільшу підтримку мають опозиційні сили, і навпаки, збільшувати округи там, де пріоритет мала влада.

Голова Волинської обласної партійної організації ВО «Батьківщина» А. Грицюк спростував інформацію, розміщену на сайті «Волинські новини», про поділ округів на парламентських виборах 2012 р. Однак зазначив, що Волинська «Батьківщина», як і кожна політична сила, вже готується до участі у виборчій кампанії. Обговорювалися ймовірні кандидатури претендентів, їхній особистий рейтинг, вивчали думку членів районних партійних організацій. Остаточо кандидати у народні депутати від ВО «Батьківщини» затвердили лише під час звітно-виборчої конференції обласної партійної організації [41].

Щоб оцінити орієнтовні шанси на перемогу потенційних кандидатів, необхідно зважити ряд чинників, які будуть впливати на результат у мажоритарних округах. Основними серед цих чинників є партійна підтримка кандидатів, підтримка влади (адміністративний ресурс),

особистий авторитет кандидата, належне фінансування кампанії, передвиборчі технології. Загалом вплив цих чинників на остаточний результат виборів приблизно однаковий. Разом з тим протягом останніх виборчих кампаній помітним є суттєве зростання впливу партійної приналежності кандидата на результат виборів.

Відштовхуючись від результатів останніх президентських і місцевих виборів на Волині, можна спрогнозувати, що підтримка кандидата у мажоритарному окрузі ВО «Батьківщина» гарантувала йому не менше 15–25 % голосів виборців (в залежності від округу), Партії регіонів (7–10 %), ВО «Свободи» (7–10 %), Політичній партії «Фронт Змін» (5–8 %), Політичній партії «Наша Україна» (2–5 %). Проте це не означало, що кандидати можуть не вести виборчої кампанії і їм уже гарантовані такі показники.

За кордоном вже давно існує цілий науковий напрям, присвячений технологіям маніпулювання межами виборчих округів. Такі технології часто називають «джеррімендерінг». Суть її полягає у тому, що більшість голосів для певної партії чи кандидата забезпечується не за рахунок впливу й популярності політиків, а за рахунок «вигідної» певній партії чи кандидату нарізки округів. Так, особи, які мають вплив на прийняття рішень щодо меж виборчих округів можуть згрупувати потенційних виборців їхнього кандидата саме в таких межах округу, щоб забезпечити йому перевагу, а відповідно, і перемогу.

Але вже зараз можна з впевненістю стверджувати, що ЦВК не буде поспішати із прийняттям рішення щодо затвердження меж округів, хоча проект такого рішення вже, мабуть, підготовлений. Просто діючій владі вигідно декілька місяців тримати у невідомості опозиційних політиків, і водночас готувати майбутні виборчі округи під «своїх» кандидатів. Декілька місцевих і столичних соціологічних фірм проводять в окремих містах, і районах та області загалом вивчення громадської думки стосовно симпатій виборців. Ймовірно, що результати таких опитувань можуть вплинути і на визначення меж округів. Округи за своєю природою найменш захищені від зловживань.

Головна проблема, що вибори в одномандатних округах – це вибори в невеликих колективах. У середньому округ буде мати 180 тисяч виборців. При великій кількості кандидатів навіть 5 тис. голосів можуть змінити волевиявлення. 5 тис. – це кількість працівників на великому заводі або студентів у ВУЗі. Тому так звані мажоритарні округи чутливі до застосування адміністративного ресурсу: залякування, підкупу, каруселей тощо. Боюся, що в округах ці механізми будуть інтенсивно задіяні. Сама природа одномандатного округу на це провокує. При пропорційній системі такі зловживання поступово відмирили, бо не могли істотно вплинути на результат. Навіть масштаб цілої області завеликий для таких дрібних фальсифікацій. Тут вже треба багато узгодженого системного адмінресурсу, який всі бачать. На вибори 2012 р. влада планувала збільшити кількість округів на Півдні та Сході України. Це можна було пояснити тим, що чисельність населення зменшилася, насамперед, у східних і південних областях «через те, що завдяки цій владі ці регіони є депресивними», а тому «влада хоче перерозподілити округи таким чином, щоб гарантовано отримати в них перемогу на виборах завдяки розташованим там великим підконтрольним підприємствам».

ВО «Батьківщина» звинувачувала Адміністрацію Президента у намірах фальшувати вибори завдяки перерозподілу мажоритарних округів. Законопроектом заплановано додати по одному округу в Дніпропетровській, Луганській, Одеській областях, АР Крим, а також три округи у Донецьку область.

Суперечності наростали. Можна було передбачити, що похід багатьма колонами неминуче призведе до прихованої боротьби між собою на виборах; величезних складнощів із висуненням єдиного кандидата від опозиції на мажоритарних округах (кожна з колон захоче висунути побільше мажоритарників для кращого партійного результату); поява псевдоопозиційних створених владою колон.

За результатами опитування, проведеного наприкінці 2011 р. фондом Демократичні ініціативи та фірмою

Ukrainian Sociology Service, популярність ВО «Батьківщина» зростала: вона з 18,8 % підтримки обганяла Партію регіонів, за яку готові були віддати голоси 17,8 % опитаних. І формально партія, згідно соціопитуваннями, стала лідером осіннього виборчого марафону. За результатами соціологічного опитування, проведеного фондом Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва спільно з фірмою Юкрейніан соціолоджі сервіс з 22 листопада по 6 грудня 2011 рр., рейтинг ВО «Батьківщина збільшився» з 16,1 % у березні до 18,8 % у грудні 2011 р. [42]. Керівник фірми Юкрейніан соціолоджі сервіс О. Вишняк вважав, що зростання рейтингу партії Батьківщина є статистично незначним [42]. На початку лютого, за даними Центру Разумкова, ВО «Батьківщина» мала рейтинг – 21,4 %. Разом з тим, з'явилися прогнози, що за підсумками парламентських виборів, Партія регіонів може отримати за партійними списками всього 58 депутатських мандатів, ВО «Батьківщина» – 63 [43]. У лютому 2012 р., за результатами опитування групи «Рейтинг» у лютому 2012 р., 19,6 % опитаних (серед тих, хто взяв би участь у виборах) проголосували б за ВО «Батьківщина» [44].

Європа усіма силами намагалася сприяти проведенню в Україні чесних парламентських виборів. Зокрема, Комісар Ради Європи з прав людини Т. Хаммарберг заявив про неприпустимість проведення виборів у Верховну Раду України 2012 р. без участі колишнього прем'єр-міністра, лідера партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» Ю. Тимошенко. Міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський висловив стурбованість справою Ю. Тимошенко. На зустрічі з Є. Тимошенко йшлося також про проведення парламентських виборів. Р. Сікорський наголосив, що вони мають відбуватися за демократичними стандартами. На його думку, опозиція та її лідери повинні брати участь у виборах на конкурентній основі, без цього Україна не зможе стати членом європейської родини [45]. 18-те засідання Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС (20–22 лютого 2012 р., Київ та Івано-Франківськ) під спільним головуванням лідера НРУ Б. Тарасюка і

П. Ковалю (Група європейських консерваторів і реформаторів, Польща) прийняло Заключну заяву, в якій зазначалося, що у випадку, якщо лідери опозиції не зможуть взяти повноцінної участі в парламентських виборах восени 2012 р., підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС буде поставлено під загрозу [46]. Комітет також «наполегливо рекомендував» українській владі виконати рекомендації та вимоги, викладені у Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи від 27 січня 2012 р. (п. 33).

Цілковито закономірно, що партія лідерського типу без лідера не може бути єдиною і згуртованою. У ВО «Батьківщині» зруйновано упродовж листопада 2011–лютого 2012 рр. традиційний механізм прийняття рішень – останнє слово завжди було за лідером. Про втрату Ю. Тимошенко контролю засвідчив випадок, коли фракція «БЮТ-Батьківщина» проголосувала за новий виборчий закон, який передбачав змішану систему і 5 % прохідний бар'єр. Ситуація може повторитися і при формуванні передвиборчих списків. Арешт і зростання співчуття до Ю. Тимошенко сприяли покращенню іміджу лідера партії і, ймовірно, сприяли навіть трішки рейтингу БЮТ (на 1,5–2 %). Крім того, розчарування у владі теж сприяє збільшенню популярності найбільш відомої опозиційної сили. Натомість для БЮТ необхідно об'єднатися не тільки з іншими опозиційними силами, а й усередині блоку. Для старту виборчої кампанії потрібна була консолідована опозиція, чітка, скоординована кампанія, широкий фронт боротьби на мажоритарних округах і, насамкінець, захист результатів.

1. Блогосфера про засудження Юлії Тимошенко, політичні перспективи Євгенії Тимошенко та «бродіння» в парламенті // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://elect.in.ua/item/blogosfera-pro-zasudzhennya-yulii-timoshenko-politichni-perspektivi-evgenii-timoshenko-ta-%C2%ABbrodinnya%C2%BB-v-parlamenti>

2. Бондарев К. Закон про вибори, який пропонує Партія регіонів, не передбачає рівних умов для політичних партій //

Партія «Батьківщина». Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://byut.com.ua/news/8635.html>

3. «Батьківщина» почне збір підписів за позачергові вибори Ради й Президента // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.un.ua/ukr/article/357944.html>

4. Понад п'ять з половиною тисяч підписів вже віддали тернопільяни за розпуск парламенту та відставку президента // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://batkivshchyna.te.ua/?page=news&newsid=1893&sub=>

5. Депутатам Тимошенко наказали блокувати новий закон про вибори // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://gazeta.ua/articles/politics/383534>

6. Ключев О. Виборчий бар'єр як виклик парламентської кампанії 2012 року // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://elect.in.ua/item/viborchij-barer-yak-viklik-parlamentskoi-kampanii-2012-roku>

7. Дейнеченко Р. Верховна Рада ухвалила новий виборчий закон // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.voanews.com/ukrainian/news/ukraine/ua-election-law-2011-11-17-134056343.html>

8. Яценюк и Тимошенко на выборы пойдут в едином строю // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://press.org.ua/politics/791>

9. Шлинчак В. 62 зрадники Тимошенко // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/articles/5600.html>

10. Сайт фракцій «Совість України» Супрунівської сільської ради // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://suprunivka.com.ua/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=470&cntnt01returnid=56>

11. Опозиціонери, які не голосували за новий закон про вибори, пояснили свою позицію – йти на компроміс із владою було недопустимо // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://elect.in.ua/blog/item/opozicioneri-yaki-ne-golosovali-za-novij-zakon-pro-vibori-rolyasnili-svoyu-poziciyu-jti-na-kompromis-iz-vladoyu-bulo-nedopustimo>

12. Закарпатська «Батьківщина» зібрала 24 000 підписів за відставку Януковича // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakarpattya.net.ua/News/89824-Zakarpatska-Batkivshchyna-zibrala-24-000-pidpysiv-za-vidstavku-Ianukovycha>

13. Прес-клуб: Новий закон про вибори // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://ternopil.klichko.org/news/show/279>

14. В БЮТ растёт недовольство молодых политиков // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.golosua.com/main/article/politika/20111208_v-byut-rastet-nedovolstvo-molodyih-politikov-politolog

15. Письмо Юлии Тимошенко депутатам фракции «БЮТ-Батьківщина» // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://uainfo>

sensor.net.ua/news/10683-pismo-yulii-timoshenko-deputatam-frakcii-byut-batkivschina.html

16. Кореспондент. – 2012. – 13 январа.

17. ВО «Батьківщина» і ПРП завершать об'єднання після виборів // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://news.dt.ua/POLITICS/batkivschina_i_prp_zavershat_obednannya_pislya_viboriv-95843.html

18. Составлением списка Батьківщини руководит Тимошенко // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://news.liga.net/news/politics/601262_sostavleniem_spiska_batkivshchiny_rukovodit_timoshenko_turchinov.htm

19. Переговори о едином списке практически завершены, участники КСД пойдут на выборы от «Батьківщини» // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://rus.newsrussia.com/ukraine/15feb2012/umowastowarz.html>

20. «Батьківщина» впустила до себе НРУ// Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.expres.ua/news/2012/03/02/61574>

21. Юлія Тимошенко дала депутатам фракції «БЮТ – Батьківщина» чотири завдання // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.newsmarket.com.ua/2012/02/timoshenko-vimagaye-vid-deputativ-ne-brati-vipadkovih-kandidativ-na-vibori/>

22. Тимошенко має найбільшу підтримку громадян // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://byut.lutsk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=93:2011-10-19-07-37-48&catid=41:2011-09-29-06-34-35&Itemid=78

23. Аландаренко Н. Психологія кольору в друкованій рекламі // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1555>

24. Яценюк може очолити виборчий список «Батьківщини» // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://zhitomir.info/news_104474.html

25. Забзалюк Роман: мені Рибаків сказав – я всі питання узгодив з «Папою» // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://glavnoe.ua/articles/a6356>

26. Кожемякин – о Забзалюке, тушках и чики-пики // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.unian.net/rus/news/news-486939.html>

27. Не дивно, що група «Реформи заради майбутнього» є опонентом БЮТ// Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/kaplienko/article/8638.aspx>

28. Заява Миколаївської обласної організації політичної партії «Батьківщина» // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.bat.mk.ua/news/20120214.php>

29. Тарас Березовець: опозиція не домовиться <http://obozrevatel.com/politics/37184-taras-berezovets-opozitsiya-ne-domovitsya.htm>

30. Об'єднана опозиція думає, як визначити єдиного кандидата до Верховної Ради <http://news.if.ua/news/20798.html>

31. Донька Тимошенко не повинна очолити виборчий список «Батьківщини» // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://ukr.obozrevatel.com/news/donka-timoshenko-ne-povinna-ocholyuvati-viborchij-spisok-batkivschini-bekeshkina.htm>

32. Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа. Поэтика и политика. Альманах Российско-французкого центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. – М. : Институт экспериментальной социологии, Спб. : Алетейя, 1999.

33. Подоляк М. Единый список оппозиции. В поисках «золотой рыбки» // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/editor-column/06382-edinyij-spisok-oppozitsii.-v-poiskah-zolotoj-ryibki.htm>

34. «Батьківщина» оголосила «черкаську сімку» // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.unian.net/ukr/news/news-486001.html>

35. «Батьківщина», «Фронт Змін» і «Свобода» на Черкащині будуть співпрацювати на виборах // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://frontzmin.ua/ua/party/regional-organization/cherkasy-region/digest/8525-batkivschina-front-zmin-i-svoboda-na-cherkaschini-budut-spivpratsjuvati-na-vibo>

36. Івано-Франківщину поділять між собою «Батьківщина», «Фронт змін» та «Свобода»? // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://news.if.ua/news/20466.html>

37. «Батьківщина» починає чистку у регіонах // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.expres.ua/news/2012/02/26/61172>

38. Аналітичний підсумок політичних подій тижня: перебіг, висновки, прогнози (20–26.02.2012) // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.craes.org.ua/uk/news/view/537>

39. Заява опозиційних сил // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://byut.com.ua/news/9912.html>

40. Тимошук Ю. ВО «Батьківщина» виявила махінації з державним реєстром виборців // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://vikna.if.ua/news/category/if/2012/02/18/7868/view>

41. Анатолій Грицюк: «Опозицію хочуть посварити ще до старту виборчої кампанії» // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://byut.lutsk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=214:-l-r&catid=41:2011-09-29-06-34-35&Itemid=78

42. Опитування: Рейтинг Батьківщини вперше випередив рейтинг Партії регіонів // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.politforums.com.ua/view_news/75202/

43. Політичний гак Віталія Кличка // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://novynar.com.ua/worldabus/211806>

44. «Батьківщина» обганяє «Регіони» на виборах в Раду // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2012/03/5/6960083/>

45. Лідери опозиції повинні брати участь у виборах // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://byut.com.ua/news/9859.html>

46. В ЕС требуют, чтобы Тимошенко допустили к выборам // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/news/71272.html>